

Odwiłż w Uzbekistanie. Reformy prezydenta Mirzijojeva

Mariusz Marszewski

Niemal dwa lata minęły od śmierci wieloletniego przywódcy Uzbekistanu prezydenta Islama Karimowa i objęcia władzy przez Szawkata Mirzijojeva (wrzesień 2016). Spektakularnym efektem zmiany są m.in. oznaki liberalizacji – dotychczas skrajnie autorytarne – systemu władzy, reformy gospodarcze, m.in. w zakresie stymulowania rozwoju drobnego biznesu, wreszcie aktywizacja Uzbekistanu na arenie międzynarodowej, w tym normalizacja relacji z sąsiadami. Zdecydowanie najważniejszym procesem zachodzącym w kraju jest jednak proces konsolidacji władzy przez nowego prezydenta, przy czym kluczowym elementem jest demontaż dotychczasowej potęgi Służby Bezpieczeństwa Narodowego. Skuteczne jak dotąd ograniczanie jej pozycji oznacza wewnętrzną przebudowę aparatu państwowego. Ograniczona liberalizacja i otwarcie na świat są zaś w dużym stopniu skutkiem tego procesu.

Mirzijojew wprowadził nową dynamikę zarówno w wymiarze wewnętrznym, jak i regionalnym. Jej skutki będą widoczne dopiero w dalszej perspektywie. Rezultat nowej polityki jest niepewny, konsolidacja władzy nowego prezydenta i powiązane z nią reformy dokonują się w warunkach nieustannego wychodzenia na powierzchnię kwestii kryzysowych, zamrożonych podczas rządów Karimowa. Oprócz tego istnieją zagrożenia zewnętrzne – możliwość powrotu pod kurtelę wzmacniającej swoją pozycję Rosji, rosnąca dominacja gospodarcza Chin oraz umacnianie się radykałów wśród mniejszości uzbeckiej w północnym Afganistanie. Dynamika zachodzących procesów jest zatem duża, trudno więc określić, na ile nowy Uzbekistan prezydenta Mirzijojeva okaże się państwem stabilnym, w którym będą kontynuowane liberalne reformy.

Spuścizna po Karimowie

Uzbekistan to państwo kluczowe w regionie Azji Centralnej z racji swego położenia (graniczy ze wszystkimi pozostałymi krajami postradzieckimi regionu oraz z Afganistanem), ludności i potencjału gospodarczego, a także relatywnie okrzepłej tożsamości i utrwalonych ambicji regionalnych. W ciągu 27 lat autorytarnych rządów za prezydentury Karimowa został tam zbudowany represyjny system z bardzo rozbudowanymi strukturami państwowymi. Priorytetem Karimowa były kwestie przetrwania i własnego bezpieczeństwa oraz stabilności wewnętrznej. Determinowały one działania władz, dlatego

u schyłku rządów Karimowa Uzbekistan stał się izolowanym, lawirującym pomiędzy różnymi graczami globalnymi ośrodkiem zachowawczej autokracji, której głównym narzędziem stały się rozbudowane i skorumpowane służby specjalne. Sąsiedztwo z niestabilnymi państwami, doświadczającymi negatywnych skutków konfliktów zbrojnych i rewolucji (Afganistanem, Tadżykistanem i Kirgistanem), tylko zwiększało lęk elit politycznych przed ewentualną liberalizacją i prowadziło do pogłębienia autorytarne-go charakteru państwa, do brutalnego zwalczania opozycji politycznej, a także strachu władz przed modyfikacją dawnych radzieckich struktur politycznych i gospodarczych, opartych na

kontroli społeczeństwa. Te lęki były przyczyną zamrożenia problemów gospodarczych, społecznych i politycznych. Spowodowały samizolację Uzbekistanu, spadek jego atrakcyjności na arenie międzynarodowej dla globalnych partnerów politycznych oraz generowały konflikty z sąsiadami.

U schyłku rządów Karimowa Uzbekistan stał się izolowanym, lawirującym pomiędzy różnymi graczami globalnymi ośrodkiem zachowawczej autokracji, której głównym narzędziem stały się rozbudowane i skorumpowane służby specjalne.

W miarę ewolucji systemu politycznego najważniejszą z państwowych instytucji budowanych dla zapewnienia jego bezpieczeństwa, przetrwania i stabilności wewnętrznej stała się Służba Bezpieczeństwa Narodowego (SNB¹). Była ona kręgosłupem całej struktury państwowej. Kontrolowała wszystkie aspekty życia politycznego, społecznego i ekonomicznego w Uzbekistanie oraz czerpała z tego dochody. Głównym – nieoficjalnym – źródłem środków finansowych SNB była eksploatacja różnych grup społecznych w ramach działań kontrolnych i represyjnych, przede wszystkim w sferze gospodarczej oraz polityczno-religijnej. Odbывало się to przy łamaniu swobód demokratycznych, praw człowieka, a nawet prawa i konstytucji Uzbekistanu. Działania SNB blokowały rozwój jakiegokolwiek niezależnego życia politycznego, społecznego i religijnego w Uzbekistanie². Gen. Rustam Inojatow, przewodniczący SNB, stał się jedną z najważniejszych osób w państwie.

Już w początkach rządów Karimowa została zlikwidowana opozycja świecka i religijna. Jednocześnie represje nasilały się, gdyż służy-

ły zaostrzaniu kontroli władzy nad społeczeństwem. Rolniczo-przemysłowa gospodarka Uzbekistanu znalazła się w kryzysie. Pomimo tego, że pod względem własnej produkcji jest ona najlepiej zbalansowana w surowcowym regionie Azji Centralnej, to jednak zdominowała ją monokultura bawełny, rujnująca system wodny i ekologiczny oraz obciążająca system społeczny Uzbekistanu. Za rządów Karimowa jednym z podstawowych źródeł dochodów państwa, poza bawełną, stały się – na skutek rosnącego bezrobocia – finansowe wpływy od uzbeckich *gastarbeiterów*, zatrudnionych głównie w Rosji. Od 2014 roku one również zaczęły znacząco spadać, co stało się czynnikiem pogarszającym sytuację gospodarczą kraju.

Elementem, który blokował rozwój gospodarczy Uzbekistanu, była wielowymiarowa kontrola SNB nad przepływami finansowymi i sektorem prywatnym oraz nieefektywność sektora państwowego. Działalność biznesowa była możliwa tylko przy jednoczesnym płaceniu haraczu „kuratorom” ze służb specjalnych. Kontrola nad przepływami finansowymi doprowadziła do powstania nielegalnego rynku walutowego, z którego zyski czerpała SNB. Był on jedną z głównych przeszkód na drodze rozwoju gospodarczego Uzbekistanu.

Wewnętrzne reformy Mirzijojeva: gospodarka i polityka

Nowy prezydent, przejmując schedę po poprzedniku, miał do wyboru dopasowanie się do już istniejącego systemu (w którym funkcjonował jako wieloletni premier) lub „ucieczkę do przodu” poprzez zmienianie go. Mirzijojev wybrał drugą opcję. W nowej sytuacji szczególnie ważne było zbudowanie od podstaw relacji z SNB. Sukcesor, wybrawszy drogę zmian i konfrontacji, wykorzystywał je do oswobodzenia siebie spod kurateli służb, starając się równocześnie przez osłabienie kontroli SNB wyzwolić potencjał Uzbekistanu i zintensyfikować jego rozwój gospodarczy. Poszukiwał sojuszników w kraju i za granicą, którzy umożliwili mu bezpieczną

¹ Przyjęto używać akronimu pochodzącego od rosyjskiej nazwy tej służby specjalnej – *Служба Национальной Безопасности*. Natomiast oficjalna nazwa uzbecka to *Milliy Xavfsizlik Xizmati (MXX)*.

² U schyłku rządów Karimowa zakazano m.in. muzyki rap oraz nauczania politologii.

sukcesję oraz konsolidację władzy, a Uzbekistanowi dali szansę na rozwój gospodarczy.

Od 2016 roku nastąpiła liberalizacja systemu politycznego i ekonomicznego Uzbekistanu. Znacząco poprawiła ona jakość życia społeczeństwa. W lutym 2017 roku prezydent Mirzijojev zatwierdził w jednym ze swych dekretów program reform politycznych i gospodarczych na wielką skalę na lata 2017–2021, który następnie zaczęto realizować. Określono pięć priory-

Od 2016 roku nastąpiła liberalizacja systemu politycznego i ekonomicznego Uzbekistanu.

tetowych kierunków rozwoju kraju – doskonalenie budownictwa państwa i społeczeństwa (w duchu demokratycznych reform i modernizacji, m.in. zapowiedziano wprowadzenie *e-governement*); zapewnienie praworządności i reformę systemu sędowo-prawnego; rozwój i liberalizację gospodarki; rozwój sfery społecznej; zapewnienie bezpieczeństwa, harmonii między różnymi grupami narodowymi oraz tolerancji religijnej, a także wdrażanie zrównoważonej, korzystnej dla wszystkich zainteresowanych stron i konstruktywnej polityki zagranicznej³.

Określono również pięć kluczowych branż, które mają się stać lokomotywami wzrostu gospodarczego kraju do 2021 roku. To przemysł tekstylny (ważnym celem jest zmiana wektora z produkcji bawełnianego surowca na jego przetwarzanie na miejscu), produkcja materiałów przemysłowych i budowlanych, sektor rolniczy (głównie warzywa i owoce), farmacja i turystyka. Równocześnie władze Uzbekistanu zobowiązały się do polepszenia klimatu inwestycyjnego dla kapitału zagranicznego, regularnie zabiegają

o ściągnięcie kapitału uzbeckiego (zarówno małego, jak i średniego biznesu, a także oligarchów) z zagranicy.

We wrześniu 2017 roku obywatele Uzbekistanu otrzymali możliwość zakupu dla celów biznesowych i prywatnych nieograniczonych ilości walut zagranicznych po kursie rynkowym. W kraju otworzono bankomaty oraz dopuszczono do swobodnego obrotu gotówki. Przyniosło to niemal dwukrotny spadek oficjalnej wartości waluty uzbeckiej, równocześnie jednak nastąpiło osłabienie wszechobecnej korupcyjnej kontroli SNB nad biznesem. Stopniowo doszło do częściowego rozmontowania systemu represji: ograniczono kompetencje SNB, przeprowadzono w niej systematyczne czystki, wprowadzono regulacje mające ukrócić powszechną wcześniej praktykę pozyskiwania dowodów w sprawach sądowych za pomocą fałszerstw i tortur⁴. Do chwili obecnej nie pojawiły się informacje ze środowisk obrońców praw człowieka Uzbekistanu o naruszaniu tego zakazu. Z inicjatywy prezydenta wprowadzono po raz pierwszy w najnowszej historii kraju praktykę personalnych ułaskawień. Wśród osób, które opuściły więzienia w trakcie rządów Mirzijojeva, są m.in. więźniowie polityczni z długim stażem uwięzienia (często najdłuższym w WNP), którzy byli głośnymi symbolami łamania praw człowieka przez poprzedni reżim. Wprowadzone przez Mirzijojeva ułaskawienia zaczęto podbudowywać przyczynami religijnymi, m.in. po raz pierwszy w najnowszych dziejach Uzbekistanu ułaskawiono ponad dwieście osób z okazji świąt muzułmańskich⁵.

⁴ *Sud-tergov faoliyatida fuqarolarning huquq va erkinliklari kafolatlarini kuchaytirish bo'yicha chora-tadbirlar qabul qilganligi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida*, 5.04.2018, <http://xs.uz/uz/post/sud-tergov-faoliyatida-fuqarolarning-huquq-va-erkinliklari-kafolatlarini-kuchaytirish-bojicha-chora-tadbirlar-qabul-qilganligi-munosabati-bilan-ozbekiston-respublikasining-ajrim-qonun-huzhhatlariga-ozgartish-va-qoshimchalar-kiritish-togrisida>

⁵ Мирзиёев впервые в связи со священным Рамазан хайитом помиловал 226 граждан, 13.06.2018. <http://muslim.uz/index.php/rus/novosti-2018/item/8876-mirzijojev-vpervye-v-svyazi-so-svyashchennym-ramazan-khajitom-pomiloval-226-grazhdan>

³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли Фармонида 1-Илова 2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар Стратегияси, <http://www.lex.uz/docs/3107036#3109143>

Było to związane z rewolucyjną zmianą, jaka dokonała się za rządów Mirzijojeva, czyli ograniczoną liberalizacją w kwestiach religijnych. Za rządów poprzedniego prezydenta represje w tej sferze były głównym narzędziem kontroli SNB nad społeczeństwem. W ramach liberalizacji rozpoczęto również dialog z zagraniczną opozycją polityczną oraz duchowieństwem muzułmańskim. Zlikwidowano spisy podejrzewanych o ekstremizm religijny, na podstawie których funkcjonariusze SNB pobierali od figurujących w nich osób regularne łapówki pod groźbą aresztowań. Pozwolono na symboliczną obecność religii muzułmańskiej w przestrzeni publicznej. Było to niemożliwe w czasach wojującego laicyzmu poprzedniego prezydenta. Jednocześnie Mirzijojev zaczął na wzór sąsiadów prowadzić politykę instrumentalnego wykorzystywania religii w polityce wewnętrznej, m.in. wyrażając publicznie poglądy bliskie wpływowym autorytetom religijnym w kwestiach potępienia swobody obyczajowej, wystawnego trybu życia, nepotyzmu itd. Dopuszczono elementy wolności słowa oraz dialogu z władzą w ściśle dotychczas kontrolowanej przestrzeni elektronicznej. Powyższe działania spotkały się z wielką aprobatą społeczeństwa uzbeckiego, a także stały się przyczyną dużej popularności nowego prezydenta Uzbekistanu w krajach sąsiednich⁶.

Rozprawa prezydenta z SNB

Polityka Mirzijojeva wywołała sprzeciw SNB, która przenikała wszystkie aspekty życia kraju. Konsolidując swoją władzę oraz próbując ożywić gospodarkę, prezydent wszedł więc w konflikt z niezależnym, potężnym aparatem represji i kontroli państwa. W wyniku starcia prezydenta z SNB doszło do masowych czy-

⁶ Zob. szerzej np. wywiad z opozycjonistą z Tadżykistanu, oddający pozytywny wizerunek prezydenta Uzbekistanu w społeczeństwie tadżyckim, *М. Кабири*, Мы предложим правящей элите Таджикистана идею общенационального договора, «Независимая газета», 3.06.2018, http://www.ng.ru/cis/2018-06-03/100_kabiri.html

stek, przetasowań i wymiany kadr. Głównymi płaszczyznami konfliktu prezydenta z niełojalnym aparatem stała się nie tylko SNB, ale również inne nasycone jej pracownikami struktury – m.in. prokuratura, resorty finansów i spraw zagranicznych. Formalnymi przyczynami masowych aresztowań, przetasowań i zwolnień z pracy były zarzuty zdrady, korupcji i handlu narkotykami. Po 22 latach pracy został zdymisjonowany wszechwładny gen. Inojatow, któremu powierzono nadzór nad hodowlą ryb⁷.

Ograniczono kompetencje SNB, przeprowadzono w niej systematyczne czystki, wprowadzono regulacje mające ukrócić powszechną wcześniej praktykę pozyskiwania dowodów w sprawach sądowych za pomocą fałszerstw i tortur.

Jego wpływowych zastępców skazano na dożywotnie kary pozbawienia wolności. Po krytyce działań Ministerstwa Finansów zwolniono z resortu ponad pięciuset pracowników⁸. Zdymisjonowano niemal wszystkich szefów administracji obwodowych (wraz z nimi – szefów obwodowych milicji, prokuratur i urzędów podatkowych), dziesiątki szefów administracji powiatów. Zostali oni następnie zastąpieni kadrami lojalnymi wobec Mirzijojeva. O skali przetasowań może świadczyć tegoroczna pokazowa rozprawa nad szefem Prokuratury Generalnej Raszydem Kadyrowem⁹. Doprowadziła ona do fali zatrzymań – tylko jednego

⁷ Wcześniej w podobny sposób usunięto z życia politycznego kraju innego wpływowego rywala prezydenta, Rustama Azimowa, wieloletniego ministra finansów oraz wicepremiera. On również został przeniesiony na stanowisko w branży rolniczej.

⁸ Расмий: Молия вазирлиги тизимидан 500 дан ортик ходим ишдан бўшатишган, 12.12.2017, <http://uza.uz/oz/politics/rasmiy-moliya-vazirligi-tizimidan-500-dan-ortik-khodim-ishdan-27-12-2017>

⁹ Eksoficerem KGB i SNB, wieloletnim prokuratorem generalnym, a przede wszystkim milionerem posiadającym majątek w Uzbekistanie, WNP oraz w UE. Ten poziom zamożności uzyskał on dzięki systemowi korupcyjnemu bazującemu na skutecznym umarzaniu spraw sądowych oraz amnestionowaniu skazanych.

dnia aresztowano 25 wpływowych urzędników państwowych¹⁰. W kolejnych falach piętrzących czystek aresztowano oficerów SNB, którzy wcześniej uczestniczyli w zatrzymaniach swoich poprzedników, po których następnie odziedziczyli stanowiska¹¹. Nastąpiło ograniczenie władzy SNB. Spod jej jurysdykcji wyłączono m.in. wojska wewnętrzne i pozbawiono ją części prerogatyw, które powróciły do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Natomiast do ostatecznej rozprawy z SNB użyto lojalnych wobec nowego prezydenta dawnych kadr z konkurencyjnych wobec SNB i podporządkowanych jej wcześniej resortów siłowych (przede wszystkim z prokuratury i MSW). M.in. z politycznego niebytu na stanowisko doradcy w MSW został powołany znany z rządów silnej ręki minister spraw wewnętrznych z lat 1991–2006, polityczny rywal kierownictwa SNB, gen. Zakir Ałmatow¹². W oczach społeczeństwa jest on jednak odpowiedzialny za brutalne stłumienie masowych protestów społecznych, jakie miały miejsce w 2005 roku w Andżanie¹³. Prezydent z uwagi na niewielkie rezerwy kadrowe zmuszony jest dokonywać przetasowań w obrębie istniejących struktur, poprzestając na sprawdzonych ludziach spoza SNB. Reformy Mirzijojeva mają więc właściwie charakter reorganizacji aparatu władzy, przeprowadzanej za pomocą decyzji kadrowych. Prezydent sięga po osoby sprawdzone w czasach jego rządów jako premiera, wykorzystuje też swoje powiązania rodzinne w gęsto zaludnionej wschodniej części kraju (Dolinie Fergańskiej), której miesz-

kańcy teraz są dopuszczani do rządów, a w czasach Karimowa byli traktowani jako niepewni reprezentanci matecznika opozycji religijnej. W oczywisty sposób te strategie prezydenta dalekie są od jego znakomicie dopracowanego marketingowo na użytek Zachodu *image'u* demokratycznego reformatora.

Finalnym aktem rozprawy Mirzijojeva z konku-

W wyniku starcia prezydenta z SNB doszło do masowych czystek, przetasowań i wymiany kadr, których formalnymi przyczynami były zarzuty zdrady, korupcji i handlu narkotykami.

rencyjną strukturą władzy było zburzenie cieszącego się złą sławą Więzienia Taszkenckiego (najważniejszego wizualnego symbolu łamania praw człowieka dokonywanego przez SNB¹⁴), przeniesienie siedziby SNB z centrum na peryferie stolicy oraz zmiana nazwy reformowanej struktury na Służbę Bezpieczeństwa Państwowego. W krótkim czasie potocznie przyjął się jej rosyjski akronim *SGB* (*Służba Gosudarstwiennoj Biezopasnosti*) *per analogiam* do *KGB*¹⁵. Nowa SGB nie ma dublować MSW i armii poprzez posiadanie własnych, rozbudowanych struktur wojskowych. Zwalniani funkcjonariusze SNB są natomiast – po weryfikacji – zatrudniani w milicji i wojsku, zapewne po to, aby nie stali się siłą destrukcyjną. Skalę nieformalnej walki politycznej oraz związanych z nią zagrożeń pokazuje również informacja o zobowiązaniu sędziów (w danym momencie najbardziej zagrożonej grupy zawodowej) do posiadania broni lub uzbrojonej ochrony¹⁶.

¹⁰ С. Ислои, *Rashitjon Qodirov ishi doirasida bir kunning o'zida yana 25 kishi ushlandi*, 22.03.2018, <https://www.ozodlik.org/a/29115672.html>

¹¹ А. Искандар, *Мирзиёев "Ит ўғри" деб атаган МХХ раиси ўринбосари, генерал Тошпўлатов ҳибсга олинди*, 14.03.2018, <https://www.ozodlik.org/a/ozbekiston-mxx-toshpolatov/29098774.html>

¹² *Zokirjon Almatov IIVga qaytdi. Vazirlik obro'sini ko'tarishga va'da berdi*, 27.02.2018, <https://www.ozodlik.org/a/29066197.html>

¹³ W jej trakcie według źródeł rządowych zginęło 187 osób, według niezależnych źródeł cywilnych ofiar brutalnej pacyfikacji zamieszek było wielokrotnie więcej, zob. szerzej *"Bullets Were Falling Like Rain", The Andijan Massacre, May 13, 2005*, Human Rights Watch Report, June 2005, Vol. 17, No. 5(D).

¹⁴ Więzienie Taszkenckie (Toshkent qamoqxonasi, potocznie Toshurma) był to archaiczny, przeludniony, słynący z tortur i złych warunków Areszt Śledczy SNB Nr 1. Jego podwaliny położono jeszcze w czasach carskich. W Uzbekistanie (radzieckim i współczesnym) był on symbolem Gulagu.

¹⁵ Oficjalna uzbecka nazwa nowej służby specjalnej to Davlat Xavfsizlik Xizmati (DXX).

¹⁶ *Судьяларга қурол берилиб, оиласига қуролли соқчилар ажратилди*, 19.03.2018, <https://www.xabar.uz/huquq/sudyalarga-qurol-berilib-oilasiga-qurolli-soqchilar-ajratiladi>

Otwarcie Mirzijojewa: nowy Uzbekistan a sąsiedzi

Dla prezydenta kluczowym elementem budowy nowego Uzbekistanu było unormowanie stosunków z sąsiadami, otwarcie polityczne na globalne mocarstwa, a celem najważniejszym – dostarczenie gospodarce impulsów do rozwoju w wymiarze makroekonomicznym i mikroekonomicznym. Mirzijojew podjął więc szereg działań reformujących politykę międzynarodową, starając się oczyścić również ten wymiar aktywności państwa z piętna SNB oraz innych elementów dziedzictwa Karimowa. Jeden z zarzutów ze strony znajdujących się na uchodźstwie uzbeckich opozycjonistów dotyczył nasycenia służb dyplomatycznych Uzbekistanu pracownikami SNB. W efekcie nie tyle wypełniały one swoje oficjalne funkcje, ile wykonywały działania wywiadowcze i kontrwywiadowcze dla reżimu. Prezydent wyszedł naprzeciw krytyce tego stanu rzeczy, deklarując m.in. zwolnienie z pracy w ambasadach pracowników SNB¹⁷. Należy dodać, że struktury te stały jednocześnie na straży geopolitycznego testamentu Karimowa. Jego założenia polityki zagranicznej oparte były na przeciwdziałaniu rozprzestrzenianiu się niestabilności płynącej od sąsiadów, uzbeckiej diaspory (za szczególnie niebezpiecznych uważani byli Uzbecy południowego Kirgistanu, ponieważ funkcjonują oni w najbardziej liberalno-demokratycznym systemie politycznym Azji Centralnej) i globalnych mocarstw. Skodyfikowana w 2012 roku izolacjonistyczna koncepcja polityki zagranicznej Uzbekistanu była oparta na zakazie rozmieszczania na jego terytorium zagranicznych baz wojskowych, nieuczestniczeniu w blokach wojskowo-politycznych i operacjach pokojowych za granicą oraz na odrzuceniu mediacji ze strony zagranicznych mocarstw w konfliktach w regionie Azji Centralnej¹⁸.

¹⁷ *Из узбекских посольств уберут сотрудников СНБ*, 14.01.2018, <https://vesti.uz/iz-uzbekskih-posolstv-uberut-sotrudnikov-snb/>

¹⁸ M. Fumagalli, *When Security Trumps Identity: Uzbekistan's Foreign Policy under Islam Karimov*, w: *Constructing the Uzbek State. Narratives of Post-Soviet Years*, ed. by M. Laruelle, Lanham-Boulder-New York-London 2017, s. 3–21.

Mirzijojew rozpoczął politykę reform na tym polu od otwarcia na świat oraz unormowania relacji z sąsiadami, wobec których jego poprzednik prowadził agresywną politykę. Przede wszystkim dotyczyło to mniejszych państw, (Kirgistanu i Tadżykistanu) zamieszkałych przez liczną, aktywną gospodarczo mniejszość uzbecką, znajdującą się w różnych fazach konfliktów etnicznych z narodowościami tytularnymi tych krajów. Wznowiono żmudny proces demarkacji granic i rozdzielania zasobów wodnych, otwierania nowych przejść granicznych, przywracania połączeń lotniczych oraz znoszenia ograniczeń wizowych, stosując strategię zabezpieczania własnych interesów poprzez współpracę z sąsiadami.

Skalę nieformalnej walki politycznej oraz związanych z nią zagrożeń pokazuje również informacja o zobowiązaniu sędziów (w danym momencie najbardziej zagrożonej grupy zawodowej) do posiadania broni lub uzbrojonej ochrony.

Najżywsze stosunki, na poziomie partnerstwa strategicznego, zostały nawiązane z najsilniejszym regionalnym rywalem – Kazachstanem. We współpracy z Astaną rozpoczęto projekty politycznej i gospodarczej integracji regionu Azji Centralnej. W ramach integracji regionalnej, obejmującej również niestabilnego południowego sąsiada, Uzbekistan zorganizował w marcu 2018 roku konferencję w Taszkencie, poświęconą przyszłości Afganistanu, z udziałem m.in. wysokiej rangi przedstawicieli USA i Rosji. Krajem, z którym podjęto próby nawiązania podobnie głębokich relacji jak z Kazachstanem, stała się znajdująca się poza regionem (lecz bliska Uzbekistanowi kulturowo i językowo) Turcja.

Globalne stosunki nowego Uzbekistanu – Rosja i inni partnerzy

Mirzijojev musiał również uporządkować swoje stosunki z graczami zagranicznymi, a przede wszystkim z Rosją. Obecnie to najsilniejszy zewnętrzny aktor polityczny w Uzbekistanie. W procesie przejmowania politycznej schedy po Karimowie starał się zapewnić sobie przynajmniej jej życzliwą neutralność. Natomiast dla Moskwy zmiana władzy w Taszkencie stała się szansą na zwiększenie swoich wpływów w Uzbekistanie oraz sprawdzianem (z uwagą obserwowanym przez inne państwa) jej realnej siły w regionie. Rządy Mirzijojeva otworzyły więc pole dla działań rosyjskich. Dotychczas Taszkent wykonał szereg promoskiewskich gestów w kwestiach polityki historycznej (dotyczącej przede wszystkim pozytywnego prezentowania wspólnej radzieckiej przeszłości w sferze publicznej; nostalgia za nią była konsekwentnie tępiona za rządów Karimowa). Podjęte zostały próby dopuszczenia na rynek wewnętrzny kapitału rosyjskiego znajdującego się w rękach mieszkających w Rosji Uzbeków. Jako kluczowy negocjator pomiędzy elitami władzy Uzbekistanu a inwestorami zagranicznymi (nie tylko rosyjskimi) pozycjonuje się powiązany z Kremlen rosyjski oligarcha uzbeckiego pochodzenia Aliszer Usmanow. Zostały podpisane wiążące umowy w dziedzinie budowy przez rosyjskich inwestorów obiektów energetyki atomowej w Uzbekistanie. Reanimowano współpracę wojskową, m.in. po raz pierwszy od 10 lat żołnierze armii Uzbekistanu będą uczyć się i przechodzić staże na uczelniach wojskowych w Rosji. W najbliższym czasie należy oczekiwać rosyjskich nacisków na ewentualny powrót Uzbekistanu do Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (OUBZ) oraz jego wejście do Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej (EUG). Powyższe czynniki również determinują stosunki w trójkącie Taszkent–Moskwa–Pekin. Dotychczas kształtowały się one w Uzbekistanie (podobnie jak w całym regionie Azji Centralnej)

według modelu kondominialnego – gospodarce wpływy chińskie z jednoczesnym zachowaniem wpływów rosyjskich w wymiarze bezpieczeństwa międzynarodowego i polityki zagranicznej. Wpływy Chin w Uzbekistanie od 2011 roku trwale rosną. Nadal są słabsze niż w mniejszych krajach regionu i w Turkmenistanie. Są również słabsze niż wpływy rosyjskie i skoncentrowane głównie na gospodarce. Prezydent Mirzijojev jest jednak skazany na współpracę z Chinami ze względu na problemy gospodarcze kraju oraz brak alternatywy dla chińskiego kapitału inwestycyjnego i kredytowego. Z kolei dla ChRL kwestią priorytetową jest stabilność Uzbekistanu. Jakikolwiek problemy na jego obszarze z uwagi na jego kluczowe położenie pośrednio zagrażają całemu regionowi, a bezpośrednio również dostawom gazu z Turkmenistanu *via* Uzbekistan do ChRL.

Mirzijojev musiał również uporządkować swoje stosunki z graczami zagranicznymi, a przede wszystkim z Rosją. W procesie przejmowania politycznej schedy po Karimowie starał się zapewnić sobie przynajmniej jej życzliwą neutralność.

Mogłyby się one również rozprzestrzenić na (pokrewną kulturowo Uzbekom) mniejszość ujugurską zamieszkującą zachodniocchiński Sinciang. Obecnie zaczęła się realizacja projektów zacieśnienia współpracy gospodarczej z Chinami w ramach Inicjatywy Pasa i Szlaku dotyczącej m.in. unowocześniania tradycyjnych szlaków komunikacyjnych prowadzących z Taszketu przez Dolinę Fergańską do zachodniej części ChRL. Wpłynęło to już na ożywienie wymiany gospodarczej na tym obszarze. Od początku swoich rządów Mirzijojev stara się o zwiększenie zaangażowania politycznego i gospodarczego państw Zachodu w Uzbekistanie. Jest to ważne w sytuacji, w której nadal prowadzący niezależną i wielowektorową politykę

postkarimowowski Uzbekistan znajduje się pomiędzy Chinami i Rosją oraz państwami w różnym stopniu już od nich uzależnionymi. Celem nagłaśniania ograniczonej liberalizacji kraju oraz znakomitego PR reform jest właśnie rozluźnienie zależności od potężnych sąsiadów poprzez nawiązanie dobrych stosunków z państwami UE. Obecnie na Zachodzie jednak najbardziej zainteresowane współpracą z Uzbekistanem są Stany Zjednoczone. Wynika to, podobnie jak w poprzednich okresach ciepłych relacji Waszyngton–Taszkent, z amerykańskich założeń budowy stabilnego zaplecza dla operacji militarnych w sąsiednim Afganistanie. Ten element, jako główna determinanta amerykańskiej polityki, utonął w powodzi entuzjastycznych komentarzy medialnych opisujących pierwszą

Obecnie na Zachodzie jednak najbardziej zainteresowane współpracą z Uzbekistanem są Stany Zjednoczone. Wynika to z amerykańskich założeń budowy stabilnego zaplecza dla operacji militarnych w sąsiednim Afganistanie.

oficjalną wizytę prezydenta Mirzijojeva 15–17 maja 2018 roku w Waszyngtonie oraz jego spotkania z prezydentem Donaldem Trumpem i przedstawicielami środowisk wojskowych i biznesowych. W rzeczywistości stosunki z USA w danym momencie nie dają żadnych gwarancji inwestycji amerykańskich, zwłaszcza w kontekście historii najnowszej Uzbekistanu, w której biznesmeni z USA, z uwagi na wołty polityczne poprzedniego prezydenta, ponieśli już straty i pośpiesznie wycofywali kapitały. Symptomatyczne w tym kontekście jest, że po ważnej symbolicznie wizycie Mirzijojeva w USA Taszkent odwiedził minister obrony narodowej Rosji Siergiej Szojgu, zapowiadając wizytę prezydenta Władimira Putina po jego inauguracji.

Wnioski i prognozy

W wyniku liberalnych reform po śmierci Karimowa w Uzbekistanie poderwane zostały polityczne i ekonomiczne podstawy wszechwładzy SNB. Konsekwentna walka nowego prezydenta z opresyjną strukturą o władzę pośrednio przyniosła poprawę jakości życia społeczeństwa, elementy politycznej odwilży, ożywienie gospodarcze, normalizację stosunków z sąsiednimi państwami, otwarcie na Zachód, zwolnienie więźniów politycznych itd. Proces konsolidacji władzy przez Mirzijojeva nie jest jednak zakończony. Uwolnienie się spod kurateli SNB oraz zreformowanie i przemianowanie tej struktury to tylko etapy tego procesu. Samo państwo znajduje się obecnie w ważnym, przełomowym momencie. Rozmrożenie problemów zakonserwowanych przez autorytarny system polityczny Karimowa może doprowadzić do powstania stabilnego, bardziej demokratycznego Uzbekistanu, ale istnieje również wysokie prawdopodobieństwo wystąpienia społecznych i destabilizacji gęsto zaludnionego kraju z młodym społeczeństwem, które nie widzi przed sobą ekonomicznych perspektyw w ojczyźnie. Państwo, w którym za czasów represyjnego reżimu poprzedniego prezydenta zagwarantowana była stabilność władzy i spokój wewnętrzny, stoi dziś przed problemami społecznymi oraz ekonomicznymi, na które nakładają się problemy ekologiczne.

W Uzbekistanie nadal żywe są wewnętrzne podziały regionalne. Stosunkowo krótka jest historia budowy nowoczesnych struktur państwowych, co jest typowe dla państw borykających się z postkolonialnym dziedzictwem¹⁹. Istnieje poważne zagrożenie, że konflikty w elicie władzy mogą doprowadzić do wstrząsów społecznych. Na domiar złego Uzbekistan graniczy na południu z destabilizującym się również Afganistanem, a wśród mniejszości uzbeckiej na północy tego kraju rosną z każdym rokiem

¹⁹ A. Khalid, *Making Uzbekistan: Nation, Empire, and Revolution in the Early USSR*, Ithaca 2015.

wpływy ugrupowań radykalnych²⁰. W przyszłości w razie realizacji negatywnych prognoz mogą się one stać katalizatorem destrukcji Uzbekistanu. Natomiast jego kluczowe położenie geopolityczne oraz potencjał demograficzny oznaczają, że uzbeckie problemy wewnętrzne

mogą skutkować destabilizacją całego regionu Azji Centralnej. Stawką uzbeckich reform jest nie tylko przyszłość rządzącego od niedawna prezydenta jako samodzielnej figury politycznej, ale stabilność, integralność terytorialna kraju, a szerzej – przyszłość całego regionu.

²⁰ Zob. m.in. O. Ali, *Non-Pashtun Taleban of the North (2): Case studies of Uzbek Taleban in Faryab and Sar-e Pul*, 17.03.2017, <https://www.afghanistan-analysts.org/non-pashtun-taleban-of-the-north-2-case-studies-of-uzbek-taleban-in-faryab-and-sar-e-pul/>; B. Roggio, *US military kills senior Islamic State commander in Afghan north*, 9.04.2018, <https://www.longwarjournal.org/archives/2018/04/us-military-kills-senior-islamic-state-commander-in-afghan-north.php>

REDAKCJA MERYTORYCZNA: Adam Eberhardt,

Krzysztof Strachota

REDAKCJA: Halina Kowalczyk, Katarzyna Kazimierska

SKŁAD: Wojciech Mańkowski

Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia

ul. Koszykowa 6a, 00-564 Warszawa

tel.: +48 | 22 | 525 80 00,

fax: +48 | 22 | 525 80 40

**Opinie wyrażone przez autorów analiz nie przedstawiają
oficjalnego stanowiska władz RP**

Zapraszamy na naszą stronę: www.osw.waw.pl